

Kütüphane notları

İstanbul limanında, Boğaziçinde ve Marmarada işleyen kayıkların ve kayıkçıların defterleri..

Yazan : **Reşat Ekrem KOÇU**

İnkılâp kütüphanesinin türkçe yazmaları arasında İstanbul esnafı hakkında birçok defterler bulunmaktadır ki, hem istatistik değeri bakımından, hem de cemiyet ilmi ve esnaf tarihi bakımından fevkalâde kıymetlidir. Bu gün, hicri 1216 (milâdi 1801 - 1802) yılına ait "İstanbul limanı iskelelerinde işleyen kayık ve kayıkçıların defteri,, üzerinde konuşmak istiyorum. İstanbul limanındaki günlük seyrüsefer işlerinin devlet vasıtaları veya hususî bir şirketle düzenlenmediği bir devirde limanda işleyen kayıkların ve bu yüzden geçinen insanların sayısı her halde meraklı bir şeydir.

İstanbul kadılığı ile Bostancı başı tarafından iskele iskele tanzim edilmiş olan bu defterde kayıkçıların isim ve lâkabları ile kefillerine ve kefillerin kefillerine varıncaya kadar tafsilât vardır. Örnek olarak ilk iskeleyi nakle diyorum:

Bahçekapısında Mahmut reis'in kayıkhanesinde mevcut kayıklar ve kayıkçılar :

Kayık 1 — Zarahı oğlu Halil, ortağı İbrahim.

Kayık: 1 — Hasan oğlu Hüseyin, ortağı Ahmet.

Kayık: 1 — Kaki oğlu Ali, ortağı Ali.

Kayık: 1 — Delice Osman, ortağı Ahmet .

Kayık: 1 — Çalık Mehmet.

Kayık: 1 — Ürgüplü Abdî.

Aylakçı Hüseyin, Meydanlı Halil, Emir Mehmet, Topsakal Hüseyin, Seyit Ahmet, Uzun İsmail, Çokur Mehmet, Geleş Beşe, Katurcı Mehmet.

Yağlı piyade 1 — dört çifte

Kayık 6 — üç çifte.

Umumen kayıkçılar: 19 nefer.

Mahmut reis bu neferatın cümlesine kefilidir, Ömer kethüda (Bahçekapı iskelesi kayıkçıları Kâhyasıdır) Mahmut reise kefilidir.

Bu satırlardan çıkardığımız şunlardır. İlk on kayıkçı aynı zamanda bu kayıkhanedeki üçer çifte altı kayığın sahipleridir. Diğer dokuz kayıkçı da bu kayıklarla dört çifte yağlı piyadede gündelikte işlemektedir; ve ekseriya olduğu gibi bu kayıkhaneye üzerindeki bekâr odalarında barınmaktadır.

Bu örnekten sonra bu ve diğer kayıtların özünü toplayalım:

Bahçekapı iskelesinde İbrahim reis kayıkhanesi: 1 yağlı piyade, 7 kayık, 22 nefer kayıkçı.

Bahçekapı iskelesinde İbrahim reisin diğer kayıkhanesi: 1 yağlı piyade, 7 kayık, 18 kayıkçı.

Bahçekapı iskelesi (kayıkçıları Kâhyası Ömer ağa): 54 kayık, 84 kayıkçı.

Tulumba iskelesi (Kâhya vekili Ahmet ağa): 13 kayık, 36 kayıkçı.

İstanbul ağası iskelesi (kâhya vekili Osman ağa): 21 kayık, 47 kayıkçı.

Salhane iskelesi (kâhyası Ömer ağa): 9 kayık, 11 kayıkçı.

Emînönü iskelesi (kâhyası Ömer ağa): 12 kayık, 43 kayıkçı.

Tütün iskelesi: 7 kayık, 7 kayıkçı ..

İskeleler böylece sıralanıp

gitmektedir. Defterde daha yüzden fazla iskele vardır ki şunlardır:

Hesır iskelesi — 56 nefe yeniçeri koluğu (Çardak iskelesindeki ihtisap kulluğu) önündeki yeniçeri kayıkları — Odun kapısı iskelesi — Sebzehaneye önündeki orta kayıklar — Unkapanı iskelesi — Unkapanı salapuryaları — Cıbalı iskelesi — Yenikapı iskelesi (Haliç) — Fener iskelesi — Balat iskelesi (En büyük iskelelerden biri görülüyor: 166 kayık, 189 kayıkçı) — Defterdar iskelesi — Eyüp iskelesi — Eyüpte hasa Bostancıları kayıkçıları (29 kayık 38 kayıkçı) — Sütlice iskelesi ve Harmanbaşı ve kışlaörtü kumbaracı kayıkçıları (54 kayık 61 nefer) — Sütlice iskelesi — Buzhane ve Halıcroğlu iskelesi — Pirîpaşa iskelesi — Hamam iskelesi — Salhane iskelesi — Hasköy iskelesi — Hasköy salapuryaları — Tersane bahçesi ocağı neferlerinden kayıkçılık eden yoldaşlar (60 kayık 60 nefer) — Tersaneî âmirede kalyonların ittisalindeki mândacıların kayıkları (68 kayık 68 nefer) — Divanhane iskelesindeki kalyoncu kayıkçılar — Felekeî hümayun ve Piyareî hümayun kayıkçı neferleri (29 nefer) — Kaptanpaşa kayığının neferleri (93 nefer) — Balık pazarında ve Karaköyde serseri baştan karacılık eden halkacılar (9 nefer) — Tersane kethüdasının kayıkçıları (3 kayık 27 nefer) — Tersane emini efendinin kayıkçıları (12 kayık, 24 nefer) — Divanhane iskelesi önündeki Kalyoncu kışlası kayıkçıları (70 kayık, 79 nefer) — Kasımpaşa iskelesi kayıkçı kalyoncuları (80 kayık, 104 nefer) — Meyit iskelesi — Azapkapı iskelesi — Funda ve Ayazma kapu iskelesi — Kürekçi kapısı iskelesi — Eski Yağkapanı iskelesi (büyük iskelelerden biri: 130 kayık, 135 kayıkçı) — Yağkapanı mavunaları — Galata Balık pazarı iskelesi — Karaköy iskelesi — Kurşunlu mahzen iskelesi — Tophane iskelesi (120 kayık, 127 kayıkçı) — Limon iskelesi — Tophanede kayıkçılık eden atlı ve yaya topçu neferleri (71 kayık, 131 nefer) — Salıpazarı, Fındıklı ve Kabataşta kayıkçılık eden topçu neferleri vesair kayıkçı esnafı (116 kayık, 187 kayıkçı) — Kara iskelesi — Dolmabahçe iskelesi — Beşiktaş iskelesi (97 kayık, 161 kayıkçı) — Kılıçlı iskelesi — Ortaköy iskelesi ve salapuryaları — Kuruçeşme iskelesi.

Defter bizi Rumeli yakasını ta kibederek Rumelikavağına, oradan Anadolu yakasına geçerek Üsküdar götürüyor.. Üsküdar, iskeleleri ve bu iskelelerdeki kayıkçı teşkilâtile başlı başına bir âlemdir.

Anadolu yakasında son iskele Kadıköyüdür. Oradan Samatya geçiliyor.. Yedikulenin defterde bulunmaması şaşılacak bir şeydir.. Zira Samatyadan başlayarak Davutpaşa iskelesi, Yenikapı, Kumkapı, Çatladıkapı, Ahırkapı iskeleleriyle İstanbul gümrüğüne gelen bu kıymetli vesikada; İstanbul iskeleleri arasında tek

noksan Yedikule oluyor..

Şimdi, defterde kayıtlı kayık, salapurya ve mavunalarla (Felekeî hümayun, Kaptanpaşa kayığı ve tersane kethüda ve eminlerinin kayıkları ve kayıkçıları hariç) gerek asker (yeniçeri, kalyoncu, topçu, bostancı), gerek esnaftan İstanbul limanında kayıkçılık ederek geçinenlerin ulaştığı sayıları kaydediyorum:

1801 - 1802 yıllarında, İstanbul limanında Boğaziçinde ve Marmara sahilinde seyrüsefer eden yularında cinsleri yazılı deniz nakil vasıtaları 4248 parçadır.

Bunlarda işleyen kayıkçı, salapuryacı ve mavunacılar da 6421 neferdir. Bu rakamlar, büyük şehri İstanbulun liman faaliyetini ve nüfus bakımından çok kıymetlidir sanırım.

[*] Tersane havuzlarının suyu, manda koşulan su dolaplarıyla boşaltırdı. Tersane mandaları, tanzimattan sonra bahriye kur'a efradı için bedeli şahsî olarak alırdı; öyle ki, sahibinin yerine askerlik müddetini dolduran mandalar, boynuzları yaldızlanarak terhis edilirdi ve köyünde tören ile karşılanırdı.

